

Hur villkorar ägandeförhållanden kulturverksamheter?

Underlag till vidare samtal under
Samtidskontsdagarna 2024
av Den kollektiva hjärnan

Den kollektiva
hjärnan

Innehåll

- 2 Alla pengar går till hyran!
- 6 Intervjuer
- 22 Anteckningar från Hägerstensåsens medborgarhus
- 26 Hur äger vi gemensamt, hur delar vi resurser?
- 30 Medlemmar
- 33 Kolofon

Alla pengar går till hyran!

Detta material har satts sammanställt inför Den kollektiva hjärnans årliga nätverksträff på Österängens konsthall och medverkan under Samtidskonstdagarna hösten 2024. Sammanställningen utgörs av intervjuer med representanter för olika centralorganisationer, och två utredare samt två kortare texter skrivna utifrån två medlemsorganisationers horisont. Samtliga delar handlar om hur ägandeförhållanden villkorar verksamheters handlingsutrymme och själva existens.

De senaste 15 åren har många konstnärer i Sverige rört sig bort från staden, för att istället etablera sin praktik på landsbygd och mindre orter i dialog med platser och dess historia, och samtidigt skapa förutsättningar för nya möten mellan konstnärliga processer och allmänhet. Både tillgången till lokaler och att möjligheten att arbeta lokalt har varit bättre på mindre orter där de kommersiella krafterna inte är lika närvarande. Dessa självorganiserade verksamheter står ofta för första steget i det konstnärliga ekosystemet – den konstnärliga produktionen - genom snabba och hybrida arbetsmetoder och informella nätverk. De bidrar både till den konstnärliga utvecklingen, kritisk reflektion och samhällsdiskussionen i hela landet. Men för många av Den kollektiva hjärnans medlemsorganisationer fortsätter frågan om hyreskostnader att vara central. Detsamma gäller för Nationalmuseum, Kulturhuset Stadsteatern såväl som många av landets regionala och kommunala konstinstitutioner och kulturhus. Just nu ökar kostnaderna för att driva plats oerhört samtidigt som de årliga anslagen inte räknas upp. Många är vi som känner att alla pengar går till hyran!

De olika centralorganisationer som intervjuats i denna sammanställning företräder tillsammans omkring 1300 verksamheter runt om i landet. Som påpekas i en text skriven med utgångspunkt i arbetet på Hägerstensåsens medborgarhus så är dessa “Verksamheter som i stor utsträckning bedrivs i fastigheter som ägs och förvaltas av landets kommunala bostads- och fastighetsbolag.” Vidare är så gott som samtliga av de som intervjuas “[...] överens om att ett av de enskilt största hoten mot dessa verksamheter är de ständigt ökande hyresnivåerna.”

Vi föreslår att kulturfältet i stort går samman i dessa kritiska frågor för att våra resurser ska användas för de konstnärliga programmen och möten med sina deltagare och publik runt om i landet.

Intervjuer

Greta Burman

Riksförbundet Sveriges konstföreningar

Hur många av era medlemmar äger sina fastigheter?

Vi har idag 623 medlemmar runtom i landet. Vi har gjort en enkät tidigare men inte lyckats få fram exakt hur många av dessa som äger sina lokaler. Jag skulle gissa att det idag rör sig om omkring 50 verksamheter. Jag ser det som en ideologisk fråga, vi har länge haft en inställning att kommunen, regionen och staten ska vara den part som tar hand om infrastrukturerna. Det saknas idag helt stöd för att stödja ägandet. Vi har medlemmar, som äger sina fastigheter, som hört av sig när en värmepanna har gått sönder... men det finns inga stöd för underhåll att få. Det måste till stödstrukturer för att möjliggöra renoveringar och hållbar förvaltning. Vår nuvarande regering pratar mycket om självförsörjning inom kultursektorn men man är helt ointresserad av att skapa förutsättningar för konsten och kulturen att klara sig själv.

Hur påverkar ägandeförhållandena era medlemsorganisationers verksamheter?

Många medlemsorganisationer är helt utelämnade till kommunernas nycker. Det finns många exempel på föreningar vars verksamheter plötsligt övertagits av kommunen. Exempel där hyreskontrakt sagts upp över en natt, där oaviserade hyreshöjningar plötsligt dimper ner i brevlådan eller där flera aktörer plötsligt ska dela på samma lokal. I Kiruna missade exempelvis kommunen helt att konstföreningen också behövde lokaler när staden skulle flyttas. Om inte föreningens intressen hade bevakats hade de idag varit utan lokaler i Kirunas nya stadskärna.

Hur arbetar ni för rimliga hyresnivåer för era medlemmar i staden och på landsbygden?

Vi har aldrig arbetat aktivt med denna fråga. Det är en fråga som i de allra flesta fall ligger på kommunal nivå. I vissa kommuner upplåter kommunen gratis lokaler till föreningen i fråga, på andra platser ökar hyran varje år och på ytterligare andra platser blir föreningen av med lokalen över en natt. Det är en svår fråga att driva centralt i och med att det i de flesta fall är en fråga för respektive kommun. I vissa kommuner är konstens och konstföreningens värde helt

självl klart, på ytterligare andra saknas förståelsen helt. Att skapa förståelse för konstföreningarnas verksamhet och för konstens betydelse arbetar vi med hela tiden, i staden såväl som på landsbygden. Här finns stora skillnader. Det finns många modeller på andra håll som man bör titta på som skulle kunna gynna fältet. Öjliggöra renoveringar och hållbar förvaltning. Vår nuvarande regering pratar mycket om självförsörjning inom kultursektorn men man är helt ointresserad av att skapa förutsättningar för konsten och kulturen att klara sig själv.

Känner ni till några goda exempel?

Jag tror att man måste göra en genomgripande undersökning av fältet utifrån frågan om hur ägandeförhållanden villkorar verksamheten som bedrivs på platsen. Vi har god kontakt med våra systerorganisationer i Tyskland, Norge och Finland. Här finns historiskt en annan inställning till kommun, region och stat. I dessa länder äger fler föreningar sina fastigheter. Där finns därtill betydligt fler fonder från vilka enskilda organisationer kan söka stöd för kostnader förknippade med förvaltning. I Finland lade företaget KONE in tre miljarder i en fond för att stödja konsten och kulturen. Om vi vänder blicken mot Norge så har vår systerorganisation där ett system för att bevaka momsens, där föreningarna varje år får tillbaka momsens från staten.

Ofta när denna fråga lyfts, och här finns goda exempel, så får man svaret att i Sverige finns en annan struktur och historia. Men jag tror att man måste lyfta blicken för att se vilka andra modeller som man kan hämta inspiration från och implementera i Sverige. Men det är en ideologisk fråga och häri ligger ofta motståndet. Vår nuvarande regering pratar mycket om självförsörjning inom kultursektorn men man är helt ointresserad av att skapa förutsättningar för konsten och kulturen att klara sig själva.

I Umeå ockuperades många hus när jag bodde där som tonåring. Unga ockuperade hus som skulle kunna ha blivit fantastiska kulturhus, men kommunen jämnade dem med marken. I Italien lät man istället många ockupanter ta över och förvalta husen. Många av dessa hus har sedan dess fungerat som en slags blandning mellan kulturhus, samlingslokaler och sociala infrastrukturer i områdena där de finns. Den italienska staten insåg att de inte hade tillräckliga resurser för att erbjuda sina medborgare allt vad de vill ha och behöver.

De bestämde sig därför för att istället erbjuda fastigheterna gratis och skriva avtal för hur de får brukas. Den svenska staten har valt en annan väg, där hus som dessa, allt som oftast, har upplevts som hotande och okontrollerbara därför antingen tömts på människor och omvandlats eller jämnats med marken. Jag tror det är viktigt att lyfta dessa frågor och att vi gör det tillsammans. Många av våra verksamheter är idag helt beroende av kommunal välvilja och därför djupt sårbara.

Vad krävs för att stärka fältet framöver?

Det är strukturerna som skulle behöva stärkas: det krävs en omfattande infrastrukturförstärkning. Stöd till de som äger sina lokaler för att dessa ska kunna anpassas men också för att själva utställningsstrukturerna, verksamhetens kärnverksamhet, ska kunna stärkas. För att såväl barn, vuxna och gamla ska kunna möta konst på lika villkor över hela landet så måste infrastrukturerna stärkas. Då tror jag att egna lokaler, att fler äger och förvaltar sina platser, skulle kunna vara en framkomlig väg. För att verksamheterna i fråga inte ska vara utelämnade till kommunala konjunkturer, politiska skiften och ständigt stigande hyror.

Nina Andersson

Folkets hus och Parker

Hur många av era medlemmar äger sina fastigheter?

Idag har vi omkring 500 medlemmar, av dessa äger omkring 40% sina fastigheter.

Hur påverkar ägandeförhållandena era medlemsorganisationers verksamheter?

Det påverkar väldigt mycket. De som äger sina fastigheter behöver ägna mycket tid åt fastighetsförvaltning och det är inte alltid därför man har valt att engagera sig i föreningen, det är inte heller säkert att man har kompetensen som krävs. Många föreningar kämpar för att ta hand om sina fastigheter som ofta är gamla och i stort behov av omsorg. Det är en aspekt av att själva äga sin fastighet. Men en annan är att de som äger är mycket friare än de som inte äger. De kan styra sin hyra, bestämma öppettider själva och äger besluten kring verksamhetens ekonomi själva. Det dimper aldrig ner någon oväntad uppsägning i brevlådan eller görs någon kraftig ökning av hyran. Man bestämmer själv. För oss är det en väldigt viktig förutsättning. Vi arbetar mycket för att stödja de av våra medlemsorganisationer som äger sin fastighet.

Här finns också väldigt stora skillnader i landet. Vilket också villkorar förutsättningarna på ett sätt som inte är särskilt lyckat. I förorterna, i innerstaden, där hyr man typiskt sett sin fastighet. Medan man på landsbygden i större utsträckning äger sin fastighet.

Hur arbetar ni för rimliga hyresnivåer för era medlemmar i staden och på landsbygden?

Det gör vi genom påverkansarbete på samtliga nivåer. Genom att uppvakta fastighetsbolag och kommuner. Genom att skapa större förståelse för vikten av rimliga hyror. Ibland kliver vi in i förhandlingar med de parter som påverkar kontrakten i fråga. De flesta av våra medlemmar hyr sina fastigheter av ett kommunalt fastighetsbolag. Det kan låta enhetligt, som att utmaningarna och modellerna skulle vara desamma. Så är det inte.

Det är en snårig värld och skillnaderna mellan kommunala fastighetsbolag i en och samma kommun kan vara stora. Hyressättningen är en förhållandevis byråkratiserad process, där fastighetsägarna ofta refererar till centrala förhandlingar. Istället för att ta hänsyn till det som finns runtom huset, det specifika områdets behov men också vad föreningen klarar av. I värsta fall leder det till att där det behövs samlingslokaler och kulturlokaler som mest så måste man slå igen.

Med all respekt och ödmjukhet för att det här är komplexa frågor, vi har riggat ett samhälle med hög komplexitetsgrad, så måste man förstå att det här är en särskild kategori fastigheter. Som därmed behöver särskilda villkor. Det är inte rimligt att man tillämpar samma regler och samma hyressättning för en kommersiell lokal som för en samlingslokal. Det är inte rimligt att samlingslokaler i landet får hyror som vilar på marknadsmässig grund. Dessa lokaler är i det allmänna tjänst, i samhällets tjänst. Vi kan diskutera huruvida det är rimligt att kommunala fastighetsbolag går med vinst eller inte. Vad vi däremot bör kunna enas kring är att dessa lokaler bör undantas från vinstkravet.

Känner ni till några goda exempel?

Jag önskar att jag kunde rada upp olika kommuner i vilka samlingslokaler undantagits från hyra eller där en annan hyresmodell tillämpats. Men jag kommer inte på någon alls tyvärr. Däremot finns det exempel på kommuner som lyckats kringgå kravet om en generell hyresnivå tillämpad, där olika uppdragsavtal formuleras för att lyckas.

Jag kommer att tänka på Avesta. Där hade man gått in och sagt att man skulle sänka eller ta bort verksamhetsstödet med hänvisning till oskälighet och konkurrens mellan olika ideella verksamheter. Då blev föreningen, såklart, förtvivlad. Då tog föreningen kontakt med oss och vi insåg tillsammans att kommunen håller ju samtliga möten i Folkets Hus. Efter att verksamhetsbidraget slopades så började man då istället tillämpa hyra för kommunens användning av husets lokaler. Då kunde man istället skriva ett långsiktigt avtal på fem år med ett högre anslag.

I ett exempel i Småland bestämde sig kommunen för att ta över ett verksamhetsområde (daglig verksamhet) inom en samlingslokal med anledning av att man slutade ge verksamheten stöd.

I en överlämning av verksamheten mellan föreningen och kommunen gjorde föreningen en genomgång av alla delar av verksamheten och efter att kommunen bedrivit verksamheten i egen regi under ett antal veckor och snabbt insett att det här klarar vi aldrig av. Ekonomiskt eller personellt. Det ledde till att föreningen tillslut fick överta verksamheten igen.

Jag tror vi måste våga prata om värde utifrån andra perspektiv än de rent ekonomiska. Vi måste våga prata om samhällsnytta och hur landets samlingslokaler är samhällsnyttiga.

Vad kostar det att ha en död centrummiljö? Vad innebär det för äldres ofrivilliga ensamhet att sakna platser att mötas på? Det finns sätt att beräkna värdet av samlingslokaler, teatrar, konsthallar och kulturhus i relation till dessa värden. Det är inte en flummig fantasi om kulturens värde. Det går att argumentera för oavsett politisk hemvist. Värdena som skapas i landets samlingslokaler går inte att bortse från.

Gunnar Ardelius

Sveriges Museer

Hur många av era medlemmar äger sina fastigheter?

Vi har idag 250 museer som medlemmar. Av dessa 250 museer så äger idag omkring 30 sina fastigheter. Formerna för hur deras verksamheter bedrivs och hur ägandeförhållandena ser ut är stora.

Hur påverkar ägandeförhållandena era medlemsorganisationers verksamheter?

Om man äger sin fastighet så har man större agens i viss bemärkelse men kostnaderna för förvaltningen fortsätter hela tiden att öka. Det är framförallt lokalkostnaderna som påverkar verksamheterna. Lokalkostnaderna kan vara enorma oavsett om man hyr eller äger. En stor utmaning för många av landets små museum är den stora ackumulerade underhållsskulden de har. I vissa fall tvingas de tillslut byta lokaler helt, som i fallet med Dansmuseet som inte längre har råd att betala sin hyra. Vi ser en paradox där museerna har ett högt förtroende, är mycket välbesökta och omtyckta. Ändå är kulturbudgeten den lägsta på tjugo år. De kulturpolitiska målen syftar till att alla i landet ska ha lika tillgång till kultur. Dessa mål missas helt om man inte har möjlighet att täcka upp för lokalkostnaderna.

Hur arbetar ni för rimliga hyresnivåer för era medlemmar i staden och på landsbygden?

Vi bedriver ett starkt opinionsarbete för att lyfta lokalfrågan och vikten av nya hyres- och finansieringsmodeller. Vi skrev en artikel i augusti om museernas akuta situation och organiserar i mitten av oktober en konferens med hyresfrågan i centrum. På sätt och vis är det hemskt, men när taket rasar in så får man visst momentum. Vi börjar nu nå en smärtgräns. De allra flesta museerna får inga uppräkningsavskattningar av sina stöd vilket i realiteten innebär en återkommande sänkning av anslagen. Kulturministern och finansministern tog initiativ till en utredning som vi ser mycket positivt på. Naturhistoriska museet och Nationalmuseum fick höjningar på 5 miljoner kronor. Pengar som i stor utsträckning enbart passerar genom museerna för att åter tillfalla fastighetsbolaget i form av höjda hyror. Detta med marknadsvillkor för uthyrningen blir mycket märklig när det kommer till lokaler för museer, för det finns ju ingen egentlig marknad bortom den verksamhet som brukar lokalerna i fråga.

Känner ni till några goda exempel?

Jag tror Sverige är unikt internationellt. Vi försöker hitta goda exempel på konferensen som äger rum i oktober samtidigt som Samtidskonstdagarna. I Södertälje kommun skiljer man exempelvis på verksamhets- och lokalkostnader. Prins Eugens Waldemarsudde gick från att vara en statlig myndighet till att själva förvalta sin verksamhet och sina lokaler. Lösningen på den här frågan är i viss bemärkelse ganska svår. Den ligger både nationellt och lokalt hos flera aktörer. Vi vill ha en dialog och säkerställa att kulturen fortsätter ges förutsättningar att vara en stark kraft i samhället. Vi måste se över olika modeller för att lösa lokalfrågan, det handlar om staten, kommunen men också våra privata fastighetsbolag.

Vad krävs för att stärka fältet framöver?

Som jag tidigare nämnt så ökar lokalkostnaderna för i stort sett samtliga museer samtidigt som det ofta finns ackumulerade underhållsskulder. Detta innebär att samtidigt som lokalkostnaderna ökar så ökar även besparingskraven. Det gör i förlängningen att museernas överlevnad hotas. Kulturbudgeten är den lägsta på tjugo år. Det som krävs är resurser och en översyn av synen på vad kulturens lokaler är för någonting och hur de ska hanteras. Vidare tror jag att det som krävs är en förändrad syn på konstens och kulturens plats i samhället. Kulturen måste hanteras som en central del av stadsplanering, utbildning och sociala sammanhang. Om kulturens långsiktiga behov av lokaler inkluderas i samhällsplaneringen så kan vi säkerställa att våra städer inte bara blir funktionella utan även levande, trygga, roliga och spännande.

Sara Edström

Konstnärernas Riksorganisation

Hur många av era medlemmar äger sina fastigheter?

Konstnärernas Riksorganisation företräder 3500 yrkesverksamma bildkonstnärer, konsthantverkare och formgivare i Sverige och är de svenska konstnärernas fackliga organisation. Av våra medlemmar är det svårt att uppskatta hur många som äger sina ateljéer och produktionsplatser. Generellt vågar jag påstå att mycket få av landets konstnärer som är bosatta i landets större städer äger sina ateljéer medan det finns många konstnärer på landsbygden och mindre orter som bor i hus kombinerat med eget utrymme för konstnärlig produktion.

Hur påverkar ägandeförhållandena era medlemmars verksamheter eller möjlighet att vara verksamma?

Det påverkar konsten och konstnärerna otroligt negativt att hyrorna hela tiden ökar. Det påverkar vilken konst som blir till och vilken konst som är möjlig att producera. Detta märks inte minst på platser i landet där kollektivverkstäder (KKV) saknas. För de konstnärer som inte har råd att äga sina produktionsplatser, vilket är merparten av landets konstnärer, skapas ett slags moment 22 där en ateljé som hela tiden ökar i hyra måste finansieras genom mer inkomstbringande arbete, vilket för många innebär något annat än att arbeta konstnärligt.

Hur arbetar ni för rimliga hyresnivåer för era medlemmar i staden och på landsbygden?

Det är lättare att försöka påverka i städer som Stockholm, Malmö och Göteborg där ateljéstrategier finns och därför också kan påverkas. I mindre regioner eller kommuner så sköts ateljéförsörjningen ofta mer ad-hoc. Det är vanligtvis helt avhängigt enskilda kommunanställda tjänstepersoners intresse för frågan om konstnärliga produktionsplatser. Här blir det viktigt att våra lokalföreningar och lokalt förtroendevalda medlemmar har koll på detta och bevakar konstnärers behov av produktionsplatser lokalt och regionalt. som brukar lokalerna i fråga.

Känner ni till några goda exempel?

Jag tänker exempelvis på våra dialoger med Malmö stad som har en bra idé om hur ateljéstrategin kan förbättras. Men dessa idéer faller ändå på att det finns för lite resurser. Jag tror att de goda exemplen på lösningar för konstnärliga produktionsplatser skulle kunna vara många, om konstfältet var bättre resurssatt. Veldig ofta känns det som att frågan om konstnärliga produktionsplatser hamnar veldig långt ner på prioriteringslistan. Många tjänstepersoner och politiker har svårt att förstå hur mycket konstnärliga produktionsplatser betyder för konstens hela ekosystem.

Vad krävs för att stärka fältet framöver?

En ny regering. Vi lever i tider med en politik som tycker att kulturen inte kräver någon egentlig offentlig finansiering. Vårt fält behöver fria ovillkorade medel. Konsten behöver sluta instrumentaliseras och fältet kräver ökad finansiering. Och hur når man egentligen dit då? Jo, genom politiska beslut och förutsättningar för fler att möta och själva utöva konst.

Erik Annerborn

Konsthall C

Konsthall C driver sedan starten sin verksamhet hyresfritt i lokalerna som förvaltas av det allmännyttiga bostadsbolaget Stockholmshem. Vad är bakgrunden till den överenskommelsen?

Konsthall C startade 2004 i samarbete mellan konstnären Per Hasselberg, Hökarängens stadsdelsråd, Stockholmshem och Moment:teater. Innan konsthallen startade stod lokalerna tomma, och bostadsbolaget hade väl inte själva några tydliga ambitioner att utveckla dem. Det handlade också om läget, att lokalen helt enkelt inte var särskilt attraktiv för andra verksamheter. Men konsten har en förmåga att ta ett rum i anspråk och använda det kreativt.

Hur ser ert samarbete med Stockholmshem ut?

Det var först 2016 som ett formellt avtal på 5 + 5 år skrevs, som reglerar konsthallens hyresfria vistelse i lokalerna. Stockholmshem är ett kommunalt bostadsbolag som riktar in sig på att hyra ut bostäder. Eftersom vi driver olika typer av verksamheter har vi inget närmare samarbete, utan vår dialog är främst med politikerna i bolagets styrelse och i Stockholms stads fastighetsnämnd.

Hur skulle det påverka er verksamhet att betala en marknadsmässig hyra för lokalerna?

Vi skulle nog inte finnas, vi har inte sådana marginaler. Konsthallen har en superslimmad administration, och vi har tidigare sett dippar i ekonomin men har överlevt mycket tack vare att vi inte har höga hyreskostnader. Det gör organisationen mer flexibel.

Jag tror man från bostadsbolaget och politikens håll ser det som en lokal investering som är viktig för området. Att kunna driva konsthallen utan hyra är värt mer än pengar för oss, särskilt med tanke på hur hyreskostnaderna ökar men verksamhetsstöden sällan räknas upp.

Albin Kainelainen

Utredare för hyresmodellen för fem stora kulturinstitutioner

Vilken är bakgrunden till att kostnadshyra tillämpas för dessa fem museer och scener?

Kostnadshyra infördes eftersom just dessa fastigheter ansågs ha mycket stora kulturhistoriska värden, var en viktig del av huvudstadens stadsbild och där byggnaden hade en nära koppling till verksamheten. Varför just dessa fem kulturinstitutioner ansågs uppfylla dessa kriterier saknas det dock information om.

Vilka är de största utmaningarna med kostnadshyra för verksamheter som dessa?

Kostnadshyra innebär att hyresgästerna ska ha ett större ansvar för vilka renoveringar och investeringar som görs i fastigheterna. Museerna och scenerna är dock inte några specialister på fastighetsfrågor utan får ta på sig en roll som de egentligen inte är intresserade av. Detta skapar en otydlighet mellan hyresgäst och hyresvärd om vem som ansvarar för det långsiktiga skicket på byggnaderna.

Vad krävs för att dessa verksamheter ska kunna bära sina hyror och utföra sina kärnuppdrag?

När kostnadshyra infördes så sänktes hyrorna jämfört med det tidigare systemet med marknadsmässig hyra men även anslaget till museerna/scenerna anpassades så att de ekonomiska ramarna skulle vara oförändrade. Nivån på hyran är för offentliga institutioner inte alltid den viktigaste frågan utan utvecklingen av anslagen i förhållande till förändringen av hyreskostnaderna är ofta det mest relevanta. Det är viktigt att institutionerna har nödvändiga långsiktiga förutsättningar att planera utställningar och scenprogram. Hyresutvecklingen bör därför vara stabil och förutsägbar och anslagen för hyra bör följa kostnaderna.

Katja Lindqvist

Forskare med uppdrag att utreda befintliga & alternativa hyresmodeller inom kulturområdet

Vilken är bakgrunden till att kostnadshyra tillämpas för dessa fem museer och scener?

Jag har ett uppdrag av kulturnämnden för Västra Götalandsregionen att utreda befintliga och alternativa hyresmodeller inom kulturområdet, samt att redovisa hur lokalkostnaderna utvecklats för ett antal kulturorganisationer i Västra Götaland de senaste åren. Jag kommer att redovisa mina resultat i en rapport som innehåller en inledande del som förklarar det juridiska och politiska ramverket kring de hyresmodeller som tillämpas i Sverige av både offentliga och privata hyresvärdar, samt en redovisning av ett urval exempel från Västra Götaland, övriga Sverige samt Europa. Rapporten kommer att vara klar till slutet av året och resultatet kommer att i någon form redovisas/spelas på Folk och Kultur 2025. Uppdraget är spännande och angeläget, och därför ser jag som en viktig uppgift att skriva en rapport som kommer att finnas allmänt tillgänglig som förklarar många aspekter av detta komplexa område som gäller fastighetsförvaltning, hyresavtal och den svenska kulturpolitiken.

Vilka är de största utmaningarna med kostnadshyra för verksamheter som dessa?

Den här frågan är väldigt svår att svara kortfattat på. Jag tycker att utredningsbetänkandet SOU 2020:76 beskriver detta väl. Väldigt kortfattat kan jag säga att kostnadshyran innebär att kostnader för investeringar i fastigheten direkt belastar hyresnivån, vilket skapar stora fluktuationer i hyresnivån för den hyrande verksamheten. Det betyder att man inte genom hyran kan ”förbetala” en del av framtida upprustning eller liknande, utan behöver betala detta genom direkta påslag på hyran efter genomförda förbättringar.

Vilken är den viktigaste förändringen som krävs för att dessa verksamheter ska kunna bära sina hyror och utföra sina uppdrag?

Det här är en väldigt generell fråga, och därför svår att besvara. Varje verksamhet bör ha en kontinuerlig bedömning av vilka inkomster och utgifter verksamheten har, och utifrån det samt verksamhetens art bedöma hurdana lokaler som är lämpliga. Varje verksamhet som är självständig har att bedöma hur mycket som är värt att lägga på lokalkostnader jämfört med andra typer av kostnader.

Jag kan se att kommuner likaväl som privata fastighetsägare har möjligheter att besluta om att vissa lokaler ska upplåtas till marknadsmässig hyra eller med viss subvention, men det är viktigt att förstå att kostnaderna för fastighetsförvaltning alltid behöver betalas av någon, om inte idag så imorgon, och att det är viktigt med långsiktig fastighetsförvaltning av offentligt ägda fastigheter för att använda skattemedel på ett ansvarsfullt sätt, oavsett om lokalerna hyrs till kulturverksamheter eller förskolor eller företag.

Anteckningar från
Hägerstensåsens medborgarhus

När vi skriver denna text har löven på poppeln utanför Hägerstensåsens medborgarhus blivit gula. Klockan är strax efter tio, och huset har precis stängt för dagen. Pensionärerna som nyss dansade polskor i husets stora sal har gått hem. Ungdomarna som frenetiskt flyttat pjäser över schackbrädernas fyrkantiga rutor har också lämnat huset. Lysrören i utställningsrummet – där kampen för ett värdigt liv i staden gestaltas – har släckts. Kaksmulorna är uppsopade, kaffebryggarna har ställts tillbaka i skåpen.

Hägerstensåsens medborgarhus är ett kulturhus och folkets hus i södra Stockholm. Som allmän samlingslokal är det idag en av stadens största, och varje vardag är huset öppet mellan 09.00-22.00. Här ska en fritid kunna organiseras på ett meningsfullt sätt. Våra närmare 50 medlemsföreningar samlar varje dag gamla såväl som unga för att ägna sig åt allt från schack, bridge och folkdans till körverksamhet, närradio och bordtennis.

Sedan tre år bedriver arbetslaget här också en omfattande programverksamhet i egen regi. Nya konstnärliga infrastrukturer som bibliotek, konsertljud- och ljus, tryckeri, utställningsrum och biograf har utökat medlemsföreningarnas repertoar. Dessutom innebär detta att huset öppnats för grupper och personer som tidigare inte sökt sig hit. Programmet innefattar allt från poesiläsningar och utställningar till konsertserier och babyraves. Det som förenar programverksamhetens olika delar kan sägas vara en tro på alla människors rätt till såväl gemenskap och en meningsfull fritid som en estetiskt intressant, komplex och utmanande närmiljö.

Försöket att arbeta med ett omfattande kulturprogram motverkas av rådande principer kring hyressättning. Som det ser ut idag är det till och med en kamp att klara grundläggande förvaltning. De kollegor vi möter i staden så väl som i andra delar av landet är alla samstämmiga: det är inte säkert att verksamheterna överlever kommande år. Tillfälliga projektbidrag räcker aldrig för att lyckas bära den omsorg som krävs för att hålla en plats öppen och de årliga bidragen följer sällan med den årliga indexeringen. Dessutom innebär kommande renoveringar att husen riskerar att stängas ned för gott.

I enlighet med Lag (2010:879) om allmännyttiga kommunala bostadsaktiebolag ska kommunala fastighetsbolag drivas enligt "affärsmässiga principer". I rapporten Äga eller hyra verksamhetslokaler från Sveriges kommuner och regioner beskrivs hur den marknadsmässiga hyressättningen för kommunalt ägda

verksamhetslokaler vilar på jämförelser som görs med “[...] hyror för andra lokaler som i stora drag är likvärdiga, främst med hänsyn till lokaltyp, läge, storlek och standard.”

Konsekvenserna av dessa principer om “affärsmässighet” och “marknadsmässig” hyressättning har stora konsekvenser. I intervjuerna som ligger till grund för detta arbetsmaterial framträder hur en konsekvens är att långsiktighet och planering försvåras. Forskaren Katja Lindqvist påpekar i en intervju hur nuvarande modell med kostnadshyra “[...] skapar stora fluktuationer i hyresnivån för den hyrande verksamheten”. Greta Burman från Riksförbundet Sveriges Konstföreningar påtalar hur merparten av landets alla konstföreningar är “[...] utelämnade till kommunala konjunkturer, politiska skiften och ständigt stigande hyror”.

Frågan om hur fastigheter ska värderas i förhållande till verksamheterna som pågår i dem är, precis som en av de intervjuade konstaterar, alltid en ideologisk fråga. Vad som också framkommer är att kostnadshyror och marknadsmässig hyressättning präglar de flesta verksamheter som är hyresgäster. Men undantag och andra exempel finns. De senaste tjugo åren har det kommunala bostadsbolaget Stockholmshem tillämpat nollhyra för den lokal i Stockholmsförorten Hökarängen som brukas av Konsthall C. Kanske finns det en större tolkningsmöjlighet vad gäller principen om “affärsmässighet” vid hyressättning än vad många kommunala fastighetsbolag vill kännas vid.

De personer som intervjuats i detta material företräder centralorganisationer som tillsammans samlar omkring 1300 verksamheter. Verksamheter som i stor utsträckning bedrivs i fastigheter som ägs och förvaltas av landets kommunala bostads- och fastighetsbolag. Samtliga är överens om att ett av de enskilt största hoten mot dessa verksamheter är de ständigt ökande hyresnivåerna.

Nina Andersson från Folkets Hus och Parker understryker vikten av att “[...] våga prata om värde utifrån andra perspektiv än de rent ekonomiska”. Gunnar Ardelius från Sveriges Museer pekar också på att “kulturen måste hanteras som en central del av stadsplanering, utbildning och sociala sammanhang. Om kulturens långsiktiga behov av lokaler inkluderas i samhällsplaneringen så kan vi säkerställa att våra städer inte bara blir funktionella utan även levande, trygga, roliga och spännande”.



Bild från Hägerstensåsens medborgarhus, tagen samma kväll som texten skrevs innan det att huset stängde för dagen.

Om vi vill att platserna där vi lever våra liv ska vara trygga, roliga och spännande så behövs rum där vi kan mötas. Meningsfulla rum där vi tillåts vara mer än konsumenter innebär att nya relationer mellan människor kan uppstå, men också fördjupade relationer till dagens och morgondagens livsmiljöer. De allmänna samlingslokalerna, museerna och självorganiserade konsthallarna innebär ett brokigt ekosystem där en tro på framtiden blir möjlig. Dessutom kan de i bästa fall utgöra en infrastruktur för en demokratisering av vardagslivet, konsten och politiken. För att detta ekosystem ska kunna syresättas krävs rätt förutsättningar. Nya hyresmodeller, nollhyror och storskaliga hyressänkningar är inte svaren på allt. Däremot är det en bra början på arbetet med att göra samhället öppet, hållbart och levande.

Hur äger vi gemensamt,
hur delar vi resurser?

Ägarna av mark och fastigheter avgör vad meningen med ägandet är. Aktieägares vinstintressen, resurs till allmännyttan eller medborgares behov av hem, skola, vård och kultur.

Vad används ett kulturhus till, vad används en skog till, vad odlas på ången? Vems intressen styr?

I Stockholm har värdet på fastigheter rusat som ett instängt vilddjur. En ägare som köpte sin lägenhet på 90-talet för 1 miljon får idag omkring 7,5 miljoner vid försäljning. Pengarna har växt under madrassen utan att ägarna har gjort någonting. Samtidigt måste en yngre generation ge sig in i fastighetskarusellen, många gånger mot sin vilja då det saknas hyresrätter. En resa på 2,5 timme från Stockholm ligger Ljusnarsbergs kommun, för några år sedan kunde den intresserade köpa 24 villor i avfolkningskommunen, för priset av en i Danderyd. Världsmarknadens krafter gör att den forna industriella välfärdsmotorn i Bergslagen bryter samman. Marknaden förflyttar sig till andra platser där exploateringen av natur och arbete är billigare.

Hur kan konstnärer, kulturarbetare och organisationer förhålla sig till den många gånger våldsamma ekonomiska kraften? En struktur där hyror äter upp verksamhetsinnehåll, kör ut konstnärer från sina arbetsplatser och en publik förlorar sina samlingsplatser, sina existentiella rum.

2016 köpte konstgruppen The non existent Center Ställbergs gruva i Ljusnarsbergs kommun. Priset för 4000 kvm och 9 hektar mark var samma som för 5 kvm i centrala Stockholm. En av ambitionerna med att grunda en verksamhet i det fd gruvsamhället var att vi, kulturarbetare, äger vår egen resurs och produktion, äger vår egen framtid bortom projektets kortsiktighet, fastighetsbranschens spekulationer och prisökningar. En annan ambition var att göra en pågående gestaltande samhällsundersökning i relation till den globala ekonomins konsekvenser. Kommunens konsekvens, en av de mest socioekonomiskt utsatta i landet.

Vi vet inte var resan tar oss men vi har kulturplatsen och gruvans framtid i våra egna händer. Förankringen ger en viss trygghet. Vi allierar oss och samarbetar med kollegor från det självorganiserade fältet för att hantera våra verkliga problem.

Tillsammans med kulturplatserna Skogen och Kultivator samlas vi de kommande åren för att utforska allmänningens potential, både som mark och fastighetsfråga.

Utgångspunkten för arbetet är att de senaste århundradets idéer om evig tillväxt, kortsiktig exploatering av ändliga resurser och fossilt driven globaliserad kapitalism, har pressat planeten och våra samhällen till en punkt där vi nu möter en lång rad sammanflätade kriser - kanske t o m ett tillstånd av permakris.

Det är tydligt att vi behöver hitta sätt att skapa gemenskaper som är mer tåliga för kriser och organisera samhällen med andra mål än tillväxt och utan exploatering av människor och världens ändliga resurser. Det är förändringar som griper ner i vår förståelse av oss själva, vår kultur och relationen till vår planet och de organismer som bor här med oss.

Arbetet handlar om att undersöka och visa hur kulturfältet i praktisk handling skulle kunna förstå och organisera sig själv på andra och mer hållbara sätt, mera inflätat i samhällsfrågor och förändringsprocesser. Hur vi kan etablera platser som initierar andra sätt att leva utifrån lokal gemenskap och ett gemensamt ansvar för våra delade resurser. Och med en särskild sensibilitet för hur delandet av dessa gemensamma resurser skapar tillit, nya relationer och en starkare social väv.

Under de kommande två åren kommer vi att driva ett antal parallella och platsspecifika processer på olika platser i Sverige. Vi kommer att pröva modeller och idéer i praktiken, samla exempel, skapa manualer, lära oss tillsammans och se om vi kan börja skapa en karta med olika vägar framåt.

I Ljusnarsberg öppnar ett nytt Folkets hus, samägt och driftat av nio föreningar i samarbete med kommunen; ett hus som söker nya sätt att bygga gemenskap och dela resurser i en bruksort. På Öland öppnar ett Gäst-Habitat ur det lokala ekosystemets förutsättningar och historia, byggt för framtida (globala) behov. Här ska en by kunna välkomna gäster, migranter, människor på flykt utifrån de lokala resurserna. I byar och samhällen i västsverige arbetar Skogen med att etablera ekosystem av resurser, platser, processer, människor - Skogen kallar det Samarbetet och undersöker hur vi tillsammans kan utveckla egna och andra byars gemensamma rum och levnadsmöjligheter.



Bild från Kopparbergs Folkets Hus i samband med besök från kursen Tusen kulturhus och panelsamtal med kommunalråd

Vi ställer oss frågan - kan vår förmåga att organisera oss, leda till verkliga förändringar kring våra villkor, hyror och ägandeförhållanden?

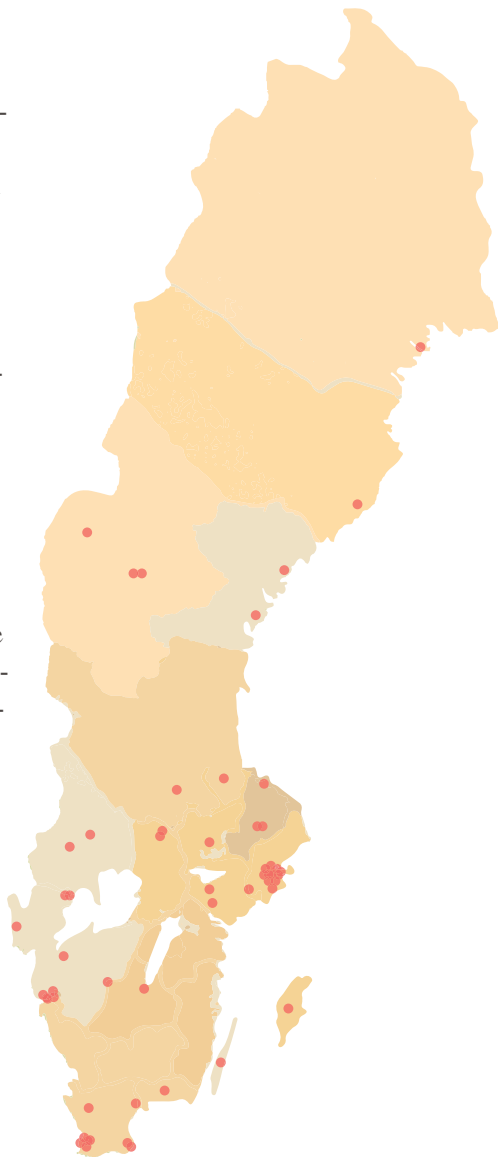
Carl Oscar Sjögren, Ställbergs gruva och Folkets hus Kopparberg
i dialog med Johan Forsman, Skogen

Medlemmar

Medlemmar

Art Lab Gnesta, Brunåkra, Candyland, Cyklopen, Detroit Stockholm, Finnekumla dans och konstscen, Fisksåtra Museum, Folketshus Ljusnarsberg, Galleri Box, Galleri CC, Galleri Rostrum, Galleri Syster, Huvudkontoret i Karamåla, Hägerstensåsens medborgarhus, Hållnäs konstkoloni, Ifö Center, Institutet, IntraGalactic arts collective, KB Collective, Kolingen, Kolonin, Konstepidemin, Konstfrämjandet Jämtland, Konsthall 323, Konsthall C, Kultivator, Kulturhuset Oceanen, Köttinspektionen, Maretopia, Mossutställningar, Naivité, Nordiska Konstförbundet, Norra Orienten Marieberg, Not Quite, r a k e t a, Rejmyre Art Lab, Röstånga Konsthall, Savannen, Skogen, Skånes konstförening, Skene, The Non Existent Center/ Ställbergs gruva, UNICORN – Artists in Solidarity, Uttryckslabbe, Verkligheten, Färglabbet i Sunne, Galleri Svarta Gran, Gylleboverket, Kollegium, Österängens Konsthall, - Backbeatbolaget,

Hösten 2024 samlar Den kollektiva hjärnan av 50 medlemsorganisationer spridda över 16 av landets 21 regioner.



Styrelse 2024

Malin Ståhl (IntraGalactic arts collective)

David Larsson (Rejmyre Art Lab)

Anna Liljedal (Galleri Box)

Carl-Oscar Sjögren (The non existent Center/Ställbergs Gruva)

Caroline Malmström (Art Lab Gnesta)

Helene Karlsson (Kolonin)

Sebastian Dahlqvist (Hägerstensåsens medborgarhus)

Sammanställning

Sebastian Dahlqvist

Caroline Malmström

Carl-Oscar Sjögren

Formgivning

Evelina Mohei

Typsnitt

Communal times av Lars Høie

Den kollektiva hjärnan

2024